

STRÖMKALLEN

Nils-Erik Zetterström

Den första strömstaren som jag såg satt vid en bäck i jämtlandsfjällen. Plötsligt sett fågeln framför mig, gråsvart, lite tung i figuren och svirrande snabbt iväg till en annan sten lite längre bort utefter bäcken.

När jag så småningom blev hallstabo "upptäckt" jag snart vilken otroligt fin naturmiljö Sörquarnområdet är. Dessutom ligger det mitt i Hallstahammars tätort. Som en symbol för området med alla dess forsar stod strömstaren där på sin sten vid mitt första besök nere vid Sörquarn den vintern.

När strömstaren finns på plats i november är det nästan vinter och på något sätt är den lilla mörka fågeln som en levande punkt för sommarhalvåret. Så segar sig några fågelfattiga månader fram med fågelbordets stamgäster och en och annan flock av invasionsfåglar. Efter några dagars mildväder med slask och regn så måste jag ner till ån och titta. Plötsligt kan jag få höra en fågelsång som skär genom forsruset. Det är strömstaren som här i vinterkvarteret börjat sjunga. Detta kan inträffa när som helst under vintern men framförallt soliga morgnar i februari och mars.

Uppstår samtidigt som de första lärkorna och utarna kommer brukar strömstaren ge sig iväg från Sörquarn och så har årets hjul rullat ett varv och forsens stoner skall upptas av sådanelor och drillanäppor.

En skällnad i siktet att fånga sin föda finns. Medan "sommarfågeln" fladdrar mellan stränder och stenar kastar sig strömstaren i det isiga vattnet och kommer ofta upp med en sländlarv i näbben. Men visst ser det kallt ut för åskådaren: Men kanske är mikroklimatet relativt gynnsamt alldeles vid vattnet (vattentemperaturen kunde ju vara + 4 grader). En intressant fråga är hur detta levnadssätt har utvecklats? Har utnyttjat en ekologisk nisch men bara under vinterhalvåret. Kanske är det så att biotopen inte "tjän" att utnyttjas hela året?

Nog dyker det upp en och annan fråga runt strömstaren när hon troget står på sin sten i forsen med en kroppsfärg som så väl smälter samman med bakgrunden. Ibland får man syn på den bara genom att den vita fläcken plötsligt rör sig. Vilken betydelse har den för fågeln? Kanske att spegla ljuset så att fågeln ser bättre, kanske en optisk signal till andra strömstare?

Medan frågorna hipar sig fortsätter strömstaren att dyka efter nya larver i forsen.

STRÖMSTARAR I VÄSTMANLAND VINTER - TID

Per Eriksson och Stefan Johansson

STRÖMSTARARNA ÄR EN STOR ATTRAKTION FÖR DEN VÄSTMANLÄNSKE VINTERORNITologen och ÖNSKEHAL HAR LÄNGE FUNNITS ATT FÅ EN SAMLAD INFORMATION OM ARTEN. HÄR REDOVISAS DEN INVENTERING SOM GENOMFÖRDES I JANUARI 1982 OCH SOM ÄR DEN FÖRSTA RAPPORTEN OM STRÖMSTARENS FÖREKOMST OCH TÄNKBARA NUMERÖR I LANDSKAPET.

Redan 1968 utlyste Västmanlands Ornitologiska förening (VOF) strömstaren till första inventeringsarten för föreningen. Den inventeringen fick då ett dåligt gensvar bland de fågelintresserade. Under vintern 1981-82 var intresset betydligt bättre. Då genomfördes två olika inventeringar i Västmanland. Den ena över hela landskapet helgen 16-17 januari. Syftet var att försöka få en överblick över vinterlokalerna, samt det ungefärliga antalet övervintare. Den andra inventeringen gjordes längs Kolbäckssjöns forsar i Hallstahammars tätort (fig. 2) varje helg under hela vintern. Syftet var att få en bild av sträckaktiviteten och när det är lämpligast att räkna övervintrande bestånd. Anledning till att just dessa forsar valdes som inventeringsområde är att de förmodligen är de strömstarettaste i landskapet. Forsarna är också lättillgängliga under hela vintern.

Organisation

Landskapsinventeringen organiserades av Roland Maara, Surahammar. I varje kommun har en samordnare funnits. Inventeringen gav ett mycket stort gensvar bland de fågelintresserade och ett varmt tack riktas till alla som deltagit.

I hallstahammarsinventeringen har författarna svarat för fältarbetet med hjälp av Stefan Söderberg och Anders Arnell.

Väderleken

Riklig nederbörd och sträng kyla kom att dominera vintern 1981-82. Låga temperaturer med ända ner till -25° C på flera platser redan i december inledde vintern. Nederbörden under månaden låg mycket över det normala. Det kalla vädret höll i

Figur 1. Så ser han ut "vintervästmanlänningen". Foto: Lars Jönsson

sig under första hälften av januari. Därpå följde flera lågtryck med snöfall och mildare väder. Så var fallet under inventeringshelgen. Temperaturen var då ca -5°. Den stränga kylan hade gjort de flesta vattendragen isbelagda. Öppet vatten kunde endast finnas vid livligt strömmande vatten. Många kända övervintringsplatser var därför frusna. Färre platser kom därför att besökas men med ett snödjup på 50-75 cm var inventeringen nog så besvärlig ändå. Redan en vecka senare drabbades landskapet åter av sträng kyla. Det kalla vädret stod sig i stort sett ända in i mitten på mars då värmen äntligen infann sig.

Resultat av landskapsinventeringen

Vi har valt att redovisa resultatet kommunvis.

Hällefors kn: I kommunen inventerades följande vattendrag: Svartälven, Grönälven, Sävalven, Rastälven, Nordstjärnsälven-Nittälven samt ett antal mindre bäckar. Totalt inräknades 23 ex under inventeringshelgen dock har det setts strömstarar på ytterligare några oinventerade platser senare under vintern. Summan av övervintrare tros ligga på ca 30-40 ex (Tomas Carlsson muntl.)

Lokalerna där strömstarar påträffades var Ösjön 2 ex, Grängshyttan 2 ex, Skåln 7 ex, Saxhyttan 3 ex, Sävenfors 1 ex. Längs Svartälven sågs vid Alvestorp 2 ex, Högborn 3 ex, Kärvingeborn 2 ex, Rockesholm 1 ex, Trösvattnet 2 ex och Grythyttvikens 3 ex. På de stora snödjupet kunde många lämpliga lokaler inte besökas.

Nora kn: I Nora kommun inventerades Rastälven, Bornsälven, Järleån, Gytterp och småbäckar kring Dalkarsberg. På g a djup lösnö inventerades inte de mest svåråtkomliga områdena. Vid Rastälven inräknades 4 ex nu. Vid en liknande inventering i januari 1979 fanns 11 ex där (Lars Asklund i brev).

Lokaler där strömstarar påträffades var mellan Norasjön och Järle Kvarn 8 ex, Älvhyttebron 1 ex, Gytterp 1 ex. Längs Rastälven sågs vid Grängshyttan 1 ex, Hultatorp 1 ex och Nyhyttan 2 ex.

Ljusnarsbergs kn: Vid Höksälven, Högforsälven och Garphytteån sågs totalt 12 ex. Dessa fanns vid Ställberg 2 ex, N. Hörken - Ställdalen 6 ex, S. Hörken - Björken 2 ex och Högfors 2 ex.

Lindesbergs kn: I Lindesberg inventerades Sverkestaån, Frövforsån, Arbogaån, Storaån, Borsån, Bottenån, Dyltaån, Järleån och Dumshytteån. 34 strömstarar inräknades under dagen och de iaktogs vid Grimsö 4 ex, Frövfors 1 ex, Väringen - Ringaby 3 ex, Vasselhyttan 5 ex, Ringaby - Frötuna 1 ex, Borsån 4 ex, Åxbergshamar - Arudviken 1 ex, Hammarby - Järle 9 ex, Guldsmedhyttan 4 ex samt Storsåkvam 2 ex.

Arboga kn: Här var alla lämpliga vatten utom den sk Camla Hjälmare Kanal tillfrusna den aktuella helgen. Totalt sågs där 5 ex, men strömstarar observerades även i Arbogaån innan det frös till där (Gustaf Eriksson i brev)

Köpings kn: Hedströmmen och i stort sett alla övriga öppna vattendrag i kommunen har inventerats (Göran Pettersson i brev). 4 ex. sågs fördelade på 3 ex mellan Bernshamar - Kamansbo och 1 ex vid Gisslarbo.

Skinnskatteberg kn: Här har Hedströmmen från Plöjningen till Karsnabo inventerats samt Gunnilboån från Kedjebohammar till Långsvan. Totalt inräknades 7 ex fördelade på Uttersberg 3 ex och Gunnilbo 4 ex. Tidigare under vintern har strömmar noterats på ytterligare platser (Leif Johansson i brev).

Fagersta kn: Här utgör Kolbäckens merparten av inventerat område, dessutom Kedjenån. Sammanlagt sågs 11 ex fördelade enligt följande: Vevungen-Flögen 3 ex, Flögen-Kratten 2 ex, Kratten-Stora Aspen 1 ex, Snytenjön-Åmningan 4 ex samt 1 ex vid Bockhammar.

Surahammars kn: Även här utgör Kolbäckens huvuddelen. Dessutom har några bäckar samt Kölsåns inventerats, lika med alla öppna vatten i kommunen. Totalt fanns 8 ex i kommunen. Seglingsberg 2 ex, Remnäs 3 ex, Surahammar 1 ex, Heden 1 ex, Kölsåns 1 ex samt 1 ex vid Valsjöbäcken.

Hallstahammars kn: Kolbäckens var det enda vattendrag med öppet vatten i kommunen. 18 ex fördelade sig på Ålsåtra 1 ex, Västerkvarn 2 ex, Strömsholm 2 ex samt forsarna i Hallstahammar 13 ex.

Norbergs kn: Här inventerades Norbergsån (Snythoån) och Bjurforsbäcken. Totalt sågs 12 ex. I Snytho sågs 1 ex, Blomdal 1 ex, Högfors 1 ex, Livsdal 1 ex, Persbo 1 ex, Norbergs kvarn 1 ex, Nordensjö 1 ex, Fliken 2 ex, Gälsjö 1 ex samt Bjurfors 2 ex. Dessutom var ca 10 forsar som normalt håller strömstare frusna (Tommy Lennartsson i brev).

Sala kn: I Sala inventerades Svartån, Gärsjöbäcken, Prästhytteån, Sala stad, Dalälven mellan Forsbo och Hovnäs, Storljusbäcken samt Lillån. Totalt inräknades 13 ex. Hörnsjöfors 2 ex, Långsjöstugan 1 ex, Sala gruva 1 ex, Forsforsen 1 ex, Båsingan 1 ex, Rensmur 1 ex, Ringvallavägen-Silvköparen 5 ex samt Gruvån 1 ex. Många kända lokaler frusna. 1 ex har mer än 10 ex setts i Dalälven vid mildare vintrar, att jämföra med de 2 ex som sågs nu (Bo Eriksson i brev).

Västerås kn: Sagån från Sevalla och söder ut samt Svartån från Svanå Hålldamm till Västerås inventerades. Endast 6 ex sågs, dessa fanns vid Nykvarn 2 ex, Svanå 1 ex, Svanå Hålldamm 3 ex. Vid jultid fanns 6 ex vid Strömsberg, Sagån men där var det nästan inget öppet vatten vid inventeringstillfället (Thomas Skoglund i brev).

Summering

Totalt sågs 156 ex under inventeringshelgen. Det egentliga antalet går ej att uppskatta då olika vattendrag kan ha mycket olika individtäthet. Det verkar dock som om det finns fler övervintrande strömmar i landskapets västra delar.

Hallstahammarsinventeringen

Inventeringsperioden sträcker sig från 1 november till 28 mars. Därefter gjordes några ströboobservationer för att kontrollera eventuella kvarvarande exemplar.

Inventeringsområde

Det undersökta området är en 1500 m lång forssträcka i Kolbäckens, från Irångfors dammiuckor genom Hallstahammars tätort, till kanalens utlopp söder om bron vid Sörquarn. Forsen har en fallhöjd på 34 m. Vattendrupet i de stridare delarna är ca 1-5 dm. Ån är kantad av diverse lövträd, al dominerar i norra delen och i söder al och ask med inlag av ek. Inventeringsområdet delades upp i två delar. Norra området sträcker sig från Irångfors damm till Sporthallen (fig. 2). De båda områdenas miljöer är likartade: steniga forsar med mellanliggande lugnvatten.

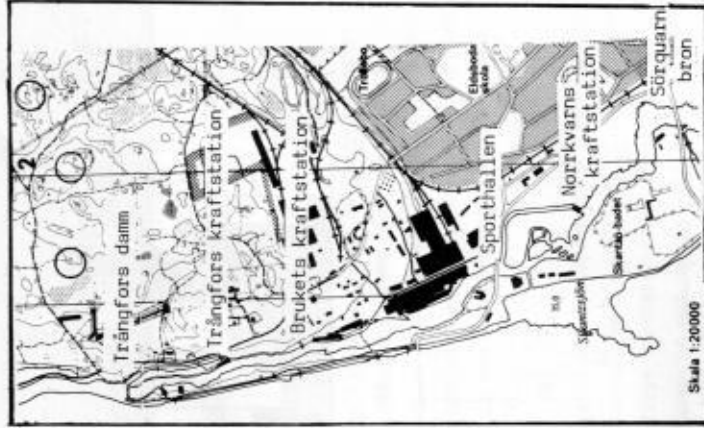
Inventeringsintensitet

Områdena besöktes vid ett 25-tal tillfällen. Hela forsen inventerades till fots från strandkanten. Räkningarna påbörjades norrifrån kl 8.00 och varade till middagstid.

Resultat

Norra området: Största antalet strömmar under vintern var 10 ex den 15/11. I medeltal sågs 4,6 ex/inventeringstillfälle. Fågeln i den allra översta delen invid dammiuckorna kunde noteras regelbundet vid litet vattenpåsläpp. Vid stort påsläpp verkade det som om dessa förflyttade sig längre ner i området. Det var på denna sträcka fram till Brukets kraftstation som fleralet av strömmarna i norra området noterades.

Södra området: Högsta noterade antalet i området var 10 ex den 15/11. Medeltalet 4,3 ex/inventeringstillfälle. I den övre strömmen observerades ingen strömstare under denna vinter. Detta är anmärkningsvärt då det under hela senare delen av 1970-talet samt vintern 1980-81 setts strömmar här. Vid isbarriären vid Norrkvarn kunde man ofta se 4-5 individer

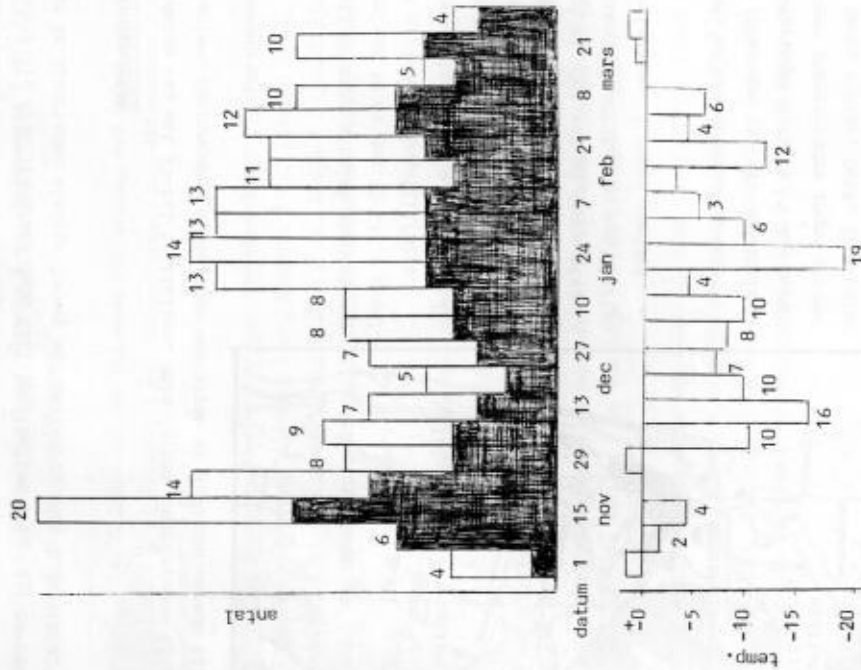

Figur 4. Karta över forsområdet i Hallstahammar

sittande på iskanten. Vid forsön ner mot Sörquarn drog sig strömstatorarna uppströms då vattenpåslippet ökade.

Övervintringsperioden

Den första strömstatorn för vintern observerades den 16 oktober, vilket bör betecknas som normalt. Kan jämföras med t. ex 28/10-73, 18/10-77 och 20/10-78. Toppsiffran 20 ex den 15 november är den högsta som har noterats i området. Dessa fåglar torde indikera toppen på höstflyttningen och kan jämföras med tidigare års toppnoteringar t. ex 16 ex den 18/11-73 (Thomas Skoglund i brev). Från och med inventeringen 29/11 kan man nog räkna med att det är fråga om övervintrande på lokalen.

Figur 2. Diagrammet visar strömstatorförekomsten i forsområdet i Hallstahammar vintern 1981-82 i förhållande till lufttemperaturen. Temperaturen är avläst kl 7.00. anger norra området, anger södra området. Som framgår sker antalsförändringar samtidigt i de båda områdena.

Figur 3. Nigning - kolla vänster - kolla höger - plums i. Foto: Lars Jansson

Antalet strömstatorer är nämligen därefter ganska konstant fram till mitten på januari då ännu en topp uppträder. Dessa nytillkomna fåglar bör vara individer som har hållit till vid mindre vattendrag i trakten, vilka sedan har frusit till vid de låga temperaturer som var. Antalet håller sig sedan återigen ganska konstant fram till 14/3 då det halveras. Detta bör bero på att nordsträcket har kommit igång. Toppen den 21/3 kan då bero på rastare som kommit söderifrån. Den sista fågeln för säsongen sågs 11 april.

Hallstahammarinventeringen visar att datumet för landskapsinventeringen var väl valt för att utröna hur många fåglar som övervintrar i landskapet. Flesta rapporter har framfört åsikter om att det var färre strömstatorer än normalt p g a kylan. Inventeringen i Hallstahammar pekar dock på att det var ett ganska normalt år. Kan det veta så att de forsar som hyste strömstatorer vid landskapsinventeringen hade flera individer än vad som skulle varit fallet om flera isfria vatten funnits?